

ЛЕКЦІЯ 7

ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

1. Загальна характеристика цивільного права та його основних джерел.
2. Поняття, зміст і види цивільних правовідносин.
3. Цивільна правоздатність та дієздатність.
4. Поняття та ознаки юридичної особи. Види юридичних осіб.
5. Зміст цивільних прав.
 - 5.1. Майнові права громадян.
 - 5.2. Особисті немайнові права громадян.
6. Основні типи договорів.
7. Спадкове право. Спадкування за заповітом і законом.

1. Загальна характеристика цивільного права та його основних джерел

Цивільне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів, які регулюють особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності її учасників. Воно є формою вираження цивільного права.

Загальні принципи цивільного законодавства:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, передбачених законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємництва;
- 5) можливість судового захисту цивільних прав у разі їх порушення;
- 6) справедливість, добросовісність і розумність.

Основні засади цивільно-правового регулювання визначаються Конституцією України. До системи цивільного законодавства належать:

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (набрав чинності з 01.01.2004 р.);
- Закони України “Про господарські товариства”, “Про банкрутство”, “Про заставу”, “Про цінні папери і фондову біржу”, “Про авторське право і суміжні права” та ін.

Також цивільно-правові норми містяться в указах Президента України, постановах і розпорядженнях Кабінету Міністрів України, наказах та інструкціях міністерств і відомств, рішеннях і розпоря-

дженнях органів місцевої влади та самоврядування. Цивільні правовідносини можуть регулюватись звичаєм.

2. Поняття, зміст і види цивільних правовідносин

В основі цивільно-правового регулювання лежать майнові відносини, предметом яких можуть бути конкретні речі, майно, а також інші блага (робота, послуги). Цивільне право регулює також і деякі немайнові відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням особистих прав, невіддільних від особи.

Суб'єктами цивільних правовідносин можуть бути: фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства; юридичні особи – державні підприємства, організації та установи, приватні підприємства, кооперативи, господарські товариства, фермерські господарства, громадянські організації, релігійні організації, партії та держава.

Об'єктами цивільних правовідносин є матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких сторони (суб'єкти) вступають між собою в цивільні правовідносини. Такими об'єктами є: речі (в т.ч. гроші та цінні папери), результати духовної та інтелектуальної творчості, інформація, особисті немайнові блага, майнові права, результати робіт, послуги.

Речі – найпоширеніший об'єкт цивільних правовідносин, оскільки за допомогою їх задовольняються істотні потреби громадян та організацій. Річчю визнається предмет зовнішнього (матеріального) світу, який перебуває у матеріальному стані в природі або створений працею людини і щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Речі поділяються на: рухомі та нерухомі; живі та неживі; такі, що знаходяться у цивільному обігу, обмежені в обігу та вилучені з цивільного обігу; індивідуально визначені та родові; споживчі та неспоживчі; подільні та неподільні; речі головні та приналежності; продукція, плоди, доходи; складні та складені та ін.

3. Цивільна правоздатність та дієздатність

Цивільна правоздатність – це здатність людини бути носієм цивільних прав та обов'язків, здатність мати цивільні права і нести цивільні обов'язки. Усі громадяни незалежно від віку і стану здоров'я наділені цивільною правоздатністю. Змістом цивільної правоздатності є можливість мати майно у власності або в користуванні, одержувати його у спадок або на інших законних підставах, обирати вид діяльності та місце проживання, бути стороною в договорах, мати авторські та винахідницькі права, право на недоторканність особистого життя, честь, гідність, ділову репутацію та ін. Правоздатність виникає з моменту народження громадянина і припиняється з його смертю. Жоден громадянин за своє життя не може бути позбавлений цивільної правоздатності. Правоздатність може бути частково

обмежена лише судом на певний термін у випадках покарання за вчинений злочин.

Цивільна дієздатність – це здатність громадянина своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки. Правоздатна особа, яка не має дієздатності, також може набувати цивільних прав і обов'язків не своїми діями, а шляхом дії своїх батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників та ін. представників. *Дієздатність* – це надана громадянину законом можливість реалізації своєї правоздатності власними діями. Обсяг дієздатності залежить від віку, стану психічного здоров'я, від способу життя і поведінки особи.

За обсягом дієздатність поділяється на такі види: повна; неповна; часткова; обмежена; визнання громадянина недієздатним.

Повна дієздатність настає з досягненням повноліття, тобто 18 років. У такому віці фізична особа набуває весь обсяг прав і обов'язків та здійснює їх під своїм ім'ям.

Неповна дієздатність настає в особи віком від 14 до 18 років і включає такі права:

- 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини;
- 2) самостійно розпоряджатись своїм заробітком, стипендією або прибутком;
- 3) бути учасником (засновником) юридичних осіб;
- 4) самостійно здійснювати права автора на результати своєї творчої діяльності;
- 5) вкладати кошти у кредитні установи і розпоряджатися ними;
- 6) розпоряджатися коштами, що внесені іншими особами на його ім'я, за згодою батьків або піклувальників;
- 7) з досягненням 14 років самостійно визначати місце свого проживання;
- 8) з досягненням 14 років безпосередньо звертатися до суду за захистом свого права або інтересу.

Неповнолітній віком від 14 до 18 років самостійно відповідає за заподіяну ним шкоду, сам несе відповідальність за невиконання договору, укладеного ним самостійно.

Часткова дієздатність визначається за малолітніми, тобто дітьми, яким не виповнилось 14 років. Правочини за цих дітей укладають їхні батьки або опікуни. Водночас у цьому віці діти вже можуть укласти дрібні побутові правочини. У цьому віці діти можуть здійснювати право на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Обмежена дієздатність. Підставами для обмеження громадянина в дієздатності може бути зловживання спиртними напоями, наркотичними або токсичними речовинами, внаслідок чого він ставить

себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких він за законом зобов'язаний утримувати, в скрутне матеріальне становище. Обмеження вводиться за рішенням суду і зберігається доти, доки внаслідок припинення зловживання спиртним і наркотичними речовинами не буде відмінено судом. Обмежено дієздатна людина не має права самостійно розпоряджатися своїм майном, вона може лише самостійно вчиняти дрібні побутові угоди. Також суд може обмежити дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад.

Недієздатність особи. Підставою для визнання громадянина недієздатним є хронічна і стійка душевна хвороба, внаслідок якої особа не здатна розуміти значення своїх дій або керуватися ними. Вона може бути визнана недієздатною лише судом. У разі видужання або значного поліпшення здоров'я особи, визнаної недієздатною, суд повнює її у дієздатності.

4. Поняття та ознаки юридичної особи.

Види юридичних осіб

Юридична особа – це об'єднання осіб та (або) майна у відокремлену організацію, яка наділяється правоздатністю і яка може мати майнові та особисті немайнові права і нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді. Юридична особа підлягає державній реєстрації органами юстиції. Місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації і зазначається в її установчих документах.

Ознаки юридичної особи:

- наявність відокремленого майна;
- організаційна єдність;
- у цивільних правовідносинах юридична особа виступає від власного імені;
- юридична особа здатна нести самостійну майнову відповідальність.

Юридичні особи наділені правоздатністю і дієздатністю, які виникають з моменту державної реєстрації. Юридична особа набуває цивільних прав і бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють відповідно до закону або установчих документів. Юридичні особи можуть мати свої філії та представництва. Окремими видами діяльності юридична особа може займатися тільки після одержання спеціального дозволу з боку держави (ліцензії).

5. Зміст цивільних прав

Майнові права громадян, регулюються нормами цивільного права. Відповідно до ст. 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності. Право власності складає

тріаду правочинів:

Право володіння – це юридично забезпечена можливість фактичного утримання речі у сфері господарювання, фізичного її утримання, можливість власника впливати на річ.

Право користування – це закріплена нормами права можливість одержання з речі корисних властивостей для задоволення потреб власника чи інших осіб або одержання від неї плодів і прибутків.

Право розпорядження – це закріплена у нормах права можливість визначити юридичну чи фактичну долю речі.

Майнові права, що належать суб'єктам інтелектуальної власності, зможуть передаватися повністю чи частково іншій особі за договором, а також у порядку спадкування.

Особисті немайнові права – це такі блага, які не мають грошової чи будь-якої іншої майнової оцінки. Такі права:

63

– утворюються у духовній сфері життя суспільства, не мають майнового змісту і не підлягають грошовій оцінці;

– мають особистий характер, їх неможливо відокремити від конкретної особи;

– мають абсолютний характер, тобто належним кожній особі правам відповідають обов'язки всіх інших осіб не порушувати цих прав.

До особистих немайнових прав належать права на честь, гідність, ділову репутацію, право на ім'я, право на недоторканість житла, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфних повідомлень, право на щоденники та іншу особисту документацію, право на власне зображення, недоторканість зовнішнього вигляду, право на таємницю особистого життя, право бути автором, винахідником та ін. Виняткове значення мають право на життя, здоров'я та особисту свободу.

6. Основні типи договорів

Договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних правовідносин.

Для виникнення договору необхідна воля сторін, що його укладають. *Предметом договору* завжди є певна дія, але вона повинна бути тільки правомірною.

Змістом договору є права та обов'язки сторін, встановлені ним.

Основні види договорів: договір купівлі-продажу; договір майнового найму (оренди); договір позики; договір дарування; договір довічного утримання.

Договір купівлі-продажу – один з найпоширеніших типів договорів, за яким продавець зобов'язується передати майно у власність

покупцеві, а покупець зобов'язується прийняти майно і сплатити за нього визначену грошову суму.

Договір майнового найму (оренди) – це договір, за яким наймодавець зобов'язаний надати наймачеві майно у тимчасове користування за плату.

Договір позики – це договір, за яким одна сторона (позикодавець) передає другій стороні (позичальникові) у власність гроші або речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму грошей або рівну кількість речей того ж роду і якості.

Договір дарування – це договір, за яким одна сторона (дарувальник) передає безоплатно іншій стороні (обдарованому) майно (дарунок) у власність.

Договір довічного утримання – це договір, за яким громадянин (відчужувач) передає іншому громадянину або організації – юридичній особі (набувачу) будинок, квартиру, інше нерухоме майно або майно, що має значну цінність, натомість набувач майна зобов'язується надавати відчужувачеві довічне грошове або матеріальне забезпечення.

7. Спадкове право.

Спадкування за заповітом і законом

Спадкове право – це сукупність норм цивільного права, що встановлюють порядок переходу прав і обов'язків (спадщини) від особи, що померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Підставою виникнення спадкових правовідносин є смерть громадянина або оголошення судом його померлим.

Види спадкоємства: спадкоємство за заповітом і спадкоємство за законом. При цьому пріоритет належить заповіту, бо спадкоємство за законом застосовується тоді, коли заповіту немає; заповіт визнано недійсним; спадкоємці, призначені в заповіті, померли до відкриття спадщини або відмовилися прийняти її; відсутня умова набуття спадщини спадкоємцями за заповітом, якщо заповіт був складений з умовою.

Заповіт може скласти будь-яка особа, яка досягла 18 років і є дієздатною. Заповідати можна лише те майно, яке є власністю громадянина. Спадкоємці за законом призиваються до спадщини в порядку черги. Існують *п'ять черг* спадкоємців.

У першу чергу право на спадкування одержують у рівних частках діти і батьки спадкодавця і той з подружжя, який його пережив.

До другої черги належать рідні брати та сестри спадкодавця, дідуся й бабусі, як з боку матері, так і з боку батька.

У третю чергу право на спадкування одержують рідні дядько та

тітка спадкодавця.

У четверту чергу це право отримують особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

У п'яту чергу право на спадкування одержують інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно. Ступінь споріднення визначається за кількістю народжень, що віддаляють родича від спадкодавця.

Не мають права на спадкування ні за заповітом, ні за законом особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їх життя, а також особи, які умисно перешкоджали здійсненню спадкодавцем своєї останньої волі, чим сприяли виникненню права на спадкування у них самих або близьких їм осіб.

Спадкоємець за заповітом чи законом має право прийняти спадщину, не приймати спадщини або відмовитись від неї. Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається від дня відкриття спадщини.

Часом відкриття спадщини визнається день смерті спадкодавця або оголошення судом його померлим.